

ცირა კილანავა*

ეროვნული მომავლის მოდელები კოლონიური პერიოდის (მე-19 საუკუნის) ქართულ პოეზიაში

I. შესავალი

„დაიბეჭდა მანიფესტი და გამოსცეს რა ბრძანება,
როს ვიხილეთ, წარვიკითხეთ, ცეცხლმან გვიყო გულსა დება,
გვაქენდა მარად გლოვნა, ოხვრა, არა სად ჩნდა ღვინი-შეება,
მადლი ღმრთისა, მისი იყოს წადილი და მისი ნება.“

გაბრიელ რატიშვილი¹

მე-19 საუკუნე საქართველოში ბაგრატიონთა ათასწლოვანი სამეფო მმართველობის იძულებითი გაუქმებით დაიწყო: 1801 წელს ქართულ მხარესთან შეუთანხმებლად გამოიცა რუსეთის იმპერატორ ალექსანდრე I-ის მანიფესტი, რომ-

* ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი. <https://orcid.org/0000-0001-9752-9661>

¹ რუსეთის იმპერიაში იძულებით გადასახლებულ ქართველ ბატონიშვილთა (კონკრეტულად, იოანე ბატონიშვილის) მხლებლის, მწერლისა და ადიუტანტის, გაბრიელ რატიშვილის, მრავალმხრივ საყუარადღებო პროზაულ თხზულებაში „მცირედი რაიმე მოთხრობა როსსიისა“ (იხ., შადური 1962, 156-301) ჩართული ეს სტროფი 16-მარცვლიანი წყობითა და ციტირების სახით პირდაპირ უკავშირდება შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსანს“ (რატიშვილს, შაირის გარდა, ჩართული აქვს ჩახრუხაული და ფისტკაურიც); კერძოდ, უცხო მოყმის გაუჩინარებით დეპრესიაში ჩავარდნილი როსტევეანის სიტყვებს: „ბრძანა: ღმერთსა მოეწყინა აქამდისი ჩემი შვება,/ ამაღ მიყო სიამისა სიმწარითა დანავლელა,/ სიკვდილამდის დამაწყლულა, ვერვის ძალ-უც განკურნება. მასვე მადლი! ესე იყო წადილი და მისი ნება“. სალექსო საზომისა და ლექსიკურ დონეზე ინტერტექსტურობის გარდა, ჩემი დაკვირვებით, რატიშვილის მიერ ქართველთა მძიმე ემოციური მდგომარეობის (შოკის, უიმედობის, გლოვის...) რეპრეზენტაცია სწორედ როსტევეანის დანავლელის ეპიზოდის მიხედვით შემთხვევითი არაა და საჭიროებს კონტექსტუალურ განხილვას. ღვთის ნების უზენაესობასა და გარდაუვალობას აღიარებენ და მის მიმართ მორჩილებას ექსპლიციტურ დონეზე გამოხატავენ პოემის სხვა პერსონაჟებიც (მაგ., ავთანდილი, ფრიდონი...), მაგრამ როსტევეანი ამ სიტყვებს ამბობს თავისი უშედეგო და მსხვერპლიანი მცდელობების შემდეგ; უცხო მოყმის გამოჩენითა და უგზოუკვლოდ გაქრობით გამოწვეული ნალველი მეფეს მარადიულ სატანჯველად ესახება და გარემოებისადმი შემგუებლობა აქ მისი საბოლოო დანებების, უღონობის მაჩვენებელია, მაგრამ არა – არჩევანი. ამ კონტექსტში „მასვე მადლი!“ სიმწრით ნათქვამი სიტყვებია. აღნიშნულის გათვალისწინებით, რატიშვილისეული ფორმულირება უნდა აჩვენებდეს ქართველთა (უპირველესად, ბაგრატიონთა სამეფო ოჯახისა და მისი წრის) უღონობას, მცდელობათა უშედეგობასა და საბოლოო დანებებას.

ლითაც ჯერ აღმოსავლეთი საქართველოს (ქართლ-კახეთის სამეფოს), შემდეგ კი დასავლეთი საქართველოს ანექსია² და სრული კოლონიზება მოხდა. ამით, სხვა წინმსწრებ წერილობით თუ ზეპირ შეთანხმებებთან ერთად, უხეშად დაირღვა რუსეთის იმპერიასთან თანაბარუფლებიანი პოლიტიკური (სამეგობრო) კავშირის ხელშეკრულებაც, რომელიც გეორგიევსკის ციხესიმაგრეში ოფიციალურად 1783 წელს გაფორმდა.³ სახელმწიფოებრიობანართმეულ საქართველოში თავიდანვე დაიწყო ანტირუსული აჯანყებები (1802, 1804, 1812, 1819-1820... წ.წ.), თუმცა რუსულმა იმპერიალისტურმა რეჟიმმა ისინი სასტიკად ჩაახშო⁴; სპონტანური აჯანყებების⁵ შემდეგ გეგმაზომიერად მომზადდა 1832 წლის შეთქმულე-

² ჯერ რუსეთის იმპერიის, შემდეგ კი საბჭოთა რეჟიმის მკაცრი იდეოლოგიის გავლენით, ეს მოვლენა ფასდებოდა, როგორც საქართველოს ფიზიკურად გადარჩენის უალტერნატივო გადაწყვეტილება, როგორც ისლამური იმპერიებისგან მომდინარე რეალური საფრთხისგან თავდაცვის ერთადერთი საშუალება. ამ ფონზე, იჩქმალეობდა მთელი რიგი ისტორიული პროცესებისა და დოკუმენტებისა, რომელთა გაუთვალისწინებლადაც შეუძლებელია ასეთი მასშტაბური ისტორიული მოვლენის რეკონსტრუირება და მისი ადეკვატური შეფასება. მიზანმიმართულად გავრცელებული მცდარი/მიკერძოებული მოსაზრებების უმართებულობა (მათ შორის, იმ საკითხთან დაკავშირებითაც, თუ როგორ/რა ფორმით ითხოვდა ქართული მხარე რუსეთის იმპერიის მხარდაჭერას) და საბუთებულობა ლუიჯი მაგაროტოს მონოგრაფიაში – „საქართველოს ანექსია რუსეთის მიერ (1783-1801)“, რომელშიც, აგრეთვე აღნიშნულია, რომ ჩრდილოეთის ქვეყანა არ ყოფილა ერთადერთი საორიენტაციო კულტურულ-პოლიტიკური სივრცე ერეკლე მეფისთვის. იხ., მაგაროტო, 2008. გეორგიევსკის ტრაქტატის გაფორმებამდე (კერძოდ, 1779-1782 წლებში) ევროპასთან უშუალოდ დასაკავშირებლად და „ევროპის რიგზე ჯარის გასაწყობად“ რომის პაპისა და კარდინალების, ავსტრიის, ვენეციის, სარდინიის, კორსიკის სუვერენებთან ერეკლე მეფეს საიდუმლოდ გაუგზავნია წერილები ქართულ ენაზე. ერეკლე მეფისეული პროეგროპული/საქართველოს მოდერნიზაციის პროექტის სარეკონსტრუქციოდ ამ წერილებისა და დასავლეთ ევროპის ბიბლიოთეკებში დაცული მანამდე უცნობი საარქივო მასალების მნიშვნელობის შესახებ იხ. დობორჯგინიძე, 2019.

³ პ. ბუტკოვის, ს. ბურნაშევის, ნ. დუბროვინისა და ალ. ცაგარლის უაღრესად მნიშვნელოვან შრომებზე დაყრდნობით, ივ. ჯავახიშვილი ასკვნის, რომ „1783 წ. ხელშეკრულებას საქართველოსთვის სარგებლობა არა მოუტანია-რა, ზიანი კი – აუარებელი [...] რუსეთის მთელი პოლიტიკა და მოქმედება საქართველოს მიმართ ნამდვილად რუსულ პოლიტიკურ ინტერესებით იყო ნაკარნახევი და მხოლოდ ნილაბჩამოფარებული, მაგრამ ტლანქი ეროვნული ეგოიზმის განხორციელება იყო“. იხ., ჯავახიშვილი, 1919 [1989], 93, 108.

⁴ საქართველოში რუსული კოლონიალიზმის შესახებ დეტალურად იხ., ბენდიანიშვილი და სხვ., 2008.

⁵ ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში დამკვიდრებული ფორმულირების – „აჯანყების“ – ნაცვლად, თანამედროვე ისტორიულ კვლევებში აღმოსავლეთ საქართველოს 1812-1813 წლების ანტირუსული სამხედრო გამოსვლები კარგად დაგეგმილ, სამიზნო და საერთაშორისო ფაქტორების გათვალისწინებით წარმოებულ ომადაა სახელდებული. იხ., გელაშვილი, 2023. აჯანყებების/ომის მნიშვნელობა ქართული ნაციონალიზმის წარმოშობის დასაბუთებლად გამოკვეთილია მ. ჩხარტიშვილისა და ს. ქადაგიშვილის მიერ; მათი მოსაზრებით (რომელიც ჩემთვის დამაჯერებელი და მისაღებია), ქართული ნაციონალიზმის წარმოშობა (რომელსაც, როგორც წესი, ათარიღებენ მე-19 საუკუნის მე-2 ნახევრით, ილია ჭავჭავაძის „თერგდალეულთა“ მოღვაწეობის ხანიდან), უნდა დაუკავშირდეს ქართველ

ბაც,⁶ რომლის ისტორიული მნიშვნელობა რუსეთის ხელისუფლებამ მაშინვე საგანგებოდ მიჩქმალა,⁷ იმპერატორმა შეინყალა პატიმრების უმრავლესობა, მათგან რამდენიმე პირი მოგვიანებით წამყვან ადმინისტრაციულ თანამდებობებზეც კი დაამტკიცა, 5 წლის შემდეგ საზეიმოდაც ესტუმრა საქართველოს და დამორჩილებულ თავადაზნაურთაგან პატივცემი, განსაკუთრებულად კმაყოფილი დაბრუნდა სამშობლოში.⁸ ასეთი დიდი დამარცხებით დასრულდა ქართველთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის პირველი, 30-წლიანი,⁹ მძიმე ეტაპი და დაიწყო დიდი დუმილის ხანა.¹⁰

უფლისწულთა მიერ თავიანთი პოლიტიკური ინტერესებისთვის წარმოებულ აჯანყებებს, ანუ გადათარილდეს მე-19 საუკუნის დასაწყისით. მეცნიერებს არგუმენტებად მოჰყავთ ამ აჯანყებებში ქართველი ხალხის მასობრივი ჩართულობა („ხალხის“ კონცეპტუალიზება კი ნაციონალიზმის მთავარ ინდიკატორს წარმოადგენს). ისინი ესებიან, აგრეთვე, მ. შროპის ნაციონალიზმის 3-ფაზიან მოდელს და აღნიშნავენ, რომ ქართული ნაციონალიზმი ტიპოლოგიურად სმითისა და ჰატჩინსონის მოდელს (პოლიტიკურ-კულტურულის არათანმიმდევრულ ნახავს) უფრო თანხვდება, ვიდრე – შროპისას (კულტურულისა და პოლიტიკურის დეტერმინირებულ კავშირს). იხ., Chkhartishvili, Kadagidze, 2011.

⁶ შეთქმულთა დაკითხვების საარქივო მასალები, რომლებიც გიორგი გოზალიშვილმა 1935, 1979 და 1976 წლებში გამოსცა, დღემდე ჩვენებების ტექსტთა/პირველწყაროთა საანალიზოდ უალტერნატივო აკადემიურ გამოცემებად რჩება. მესამე ტომის წინასიტყვაობაში გოზალიშვილი აღნიშნავდა, რომ მას არ გამოუქვეყნებია „შეთქმულების მასალების ლიტერატურული ნაწილი: შეთქმულთათვის ჩამორთმეული ქაღალდები, მათი ლიტერატურული და პუბლიცისტური ხასიათის თხზულება-წაწარმოებნი [...]“. იხ., გოზალიშვილი, 1976, 5. საქართველოს ეროვნული არქივის საისტორიო არქივის 1832 წლის შეთქმულების ფონდის მასალების XIII რეგულში აღმოჩნდა იოანე ბატონიშვილის ალეგორიული პოლიტიკური ნახატი – „საქართველო“, რომელიც სტატიის ფარგლებში პირველად ჰუმანიტარულ კვლევათა ჟურნალ „კადმოსში“ გამოქვეყნდა. იხ., კილანავა, 2010, 48-56.

⁷ გ. გოზალიშვილის საყურადღებო და სამეცნიერო წრეებში გაზიარებული შენიშვნით, „მთავრობამ განგებ მიჩქმალა ქართველთა შეთქმულების ამბავი, რათა იგი საზოგადოებრივი აზრის მსჯელობის საგნად არ გამხდარიყო. ეს გარემოება ხაზგასმით არის აღნიშნული კავკასიის მთავარმართებელ როზენისა და სამხედრო მინისტრის ჩერნიშოვის შორის მიმონერაში. როზენი წინააღმდეგია იმისი, რომ შეთქმულთა საქმე სენატმა გაარჩიოს, რადგან მას ეშინიან, რომ სენატი გაზეთში გამოაცხადებს“. გოზალიშვილი, 1935, 5.

⁸ შეთქმულების ისტორიული ღირებულების სათანადო გააზრება შესაძლებელი გახდა მხოლოდ საუკუნის შემდეგ ჩატარებული კვლევების შედეგად. მისი განმაპირობებელი ფაქტორების, რუსეთის საიმპერატორო კარის მიერ შეთქმულ თავადაზნაურთა წინააღმდეგ გატარებული სადამსჯელო ღონისძიებებისა და ადმინისტრაციული ზომების შესახებ იხ., Jones, 1987. შეთქმულების საერთო სახალხო (და არა მხოლოდ ელიტური) ხასიათის, ფართო მასშტაბის – მასში ჩართული საქართველოს კუთხეებისა და ეთნიკური ჯგუფების, საერთაშორისო მოკავშირეების, აგრეთვე, ორგანიზების ფორმებისა და აჯანყების იდეის რეალური წარმატების შესაძლებლობის შესახებ იხ., ჯოლოგუა, 2017.

⁹ სოციალური და კულტურული მეხსიერების მკვლევრები ყურადღებას ამახვილებენ თაობის ფარგლებში მეხსიერების უცვლელ ბუნებასა და 30-წლიანი დროითი ჩარჩოს მნიშვნელობაზე განსაკუთრებით ტრავმული და დამამცირებელი/ღირსების შემლახველი მოვლენების გამოცდილების საანალიზოდ. Assmann, 2016, 14-15.

¹⁰ შეთქმულების (ხალხური ფორმულირებით – „ყაზარმობის“) შემდგომი და რუსეთის იმპერატორის ვიზიტამდელი რამდენიმე წელი შეფასებულია „დეპრესიის ხანად“. ბერძნიშვილი, 1980, 6.

ურთულესი/უპრეცედენტო პოლიტიკური მდგომარეობის შესაბამისად, საქართველოში, ფაქტობრივად, შენყდა კულტურული ცხოვრება და ლიტერატურული პროცესები: საკუთრივ ამ ასწლეულის ქართული ლიტერატურის ავტორიტეტული ისტორიკოსის შეფასებით, „მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევარი თითქოს ულიტერატურო ხანა იყო“.¹¹ მხატვრული ლიტერატურა, მართლაც, მოგვიანებით (მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრიდან) იქცა ქართველი საზოგადოების ცნობიერების მაფორმირებელ/მაკონსოლიდირებელ მედიად,¹² თუმცა, მანამდეც შეძლო მან ისტორიული ფუნქციის შესრულება – თანადროული პოლიტიკური ვითარების რეპრეზენტაცია.¹³ ეს მოხდა ადგილობრივი სახელისუფლებო ელიტის – ბაგრატიონთა სამეფო ოჯახისა და მასთან უშუალოდ დაკავშირებული თავადაზნაურთა ფენის – წარმომადგენლების შემოქმედებაში.

ორივე მათგანის პოეტური მემკვიდრეობის მნიშვნელოვნად დიდი ნაწილი პატრიოტული თემატიკისაა და მეტწილად დინასტიურ-ელიტური (არა იმდენად – საყოველთაო, სახალხო) პერსპექტივით ასახავს საქართველოს რთულ პოლი-

¹¹ კოტეტიშვილი, 1959, 43.

¹² ლიტერატურის როგორც მედიის ფუნქციაში ვგულისხმობ არა გარელიტერატურული მოვლენების უბრალო ვერბალურ ფიქსაციას, არამედ – მხატვრული სახეებით/მენტალური იმიჯებით იმგვარი მნიშვნელობების კონსტრუირებას, რომელთა უპირველესი დანიშნულება მკითხველთა ცნობიერებაზე ზეგავლენის მოხდენაა. ლიტერატურის ეს არა საკუთრივ ესთეტიკური, არამედ დისკურსული ფუნქცია განსაკუთრებით აქტუალიზდება პოლიტიკური რეჟიმების პირობებში და მიზნად ისახავს გარელიტერატურული სინამდვილის შეცვლას (ეს გაგება ეყრდნობა ლიტერატურისა და გარელიტერატურული სინამდვილის ურთიერთმიმართების პ. რიკერისეულ სამსაფეხურიან მოდელს; აგრეთვე – აახენის სკოლის მიერ შემუშავებულ ნაციონალური იმაგოლოგიის როგორც ხელოვნურად კონსტრუირებული კოლექტიური მენტალური სახეების ურთიერთმიმართების კონცეფციას). ამ თეორიული საფუძვლების მიხედვით, მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურის ნაციონალური დისკურსის ლექსიკური ფონდის ანალიზის შესახებ იხ., კილანავა, 2013.

¹³ თანადროული პოლიტიკური ვითარების ლიტერატურული რეპრეზენტაციის პირველ მაგალითად ქართულ ლიტერატურაში შეიძლება, დასახელდეს იოვანე საბანისძის „აბოს წამება“ (მე-8 ს.). მასში, წმინდანის მიერ განვლილი განდმრთობის გზის პარალელურად, ნაჩვენებია მთელი საქართველოს სამეფო-სამთავროთა პოლიტიკურ-სოციალური ცხოვრებისა და თბილისში არაბთა ბატონობის ადმინისტრაციული მმართველობის მოდელი. ყველაზე გავლენიანი ქართული პოემის – „ვეფხისტყაოსნის“ სიუჟეტში თანადროული (მე-12 საუკუნის) ქართული პოლიტიკური ვითარების ამოკითხვის ისტორია იწყება ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნეში (ფრანგი ქართველოლოგის, მარი ბროსესა და მისი მოწაფის, დავით ჩუბინაშვილის, მიერ) და გრძელდება უახლეს პერიოდამდე (ზ. გამსახურდიასა და ტ. ფუტყარაძის შრომებით); მე-18 საუკუნის განმანათლებლობის ეპოქის მთავარ ქართულ წიგნში – პოეტურ ავტობიოგრაფია „დავითიანში“ ძირითად სიუჟეტურ ხაზს ქმნის ისტორიული ნარატივი: მის პირველ თავში (ავტორისეული ფორმულირებით – „ა წიგნში“) – პირობითად, „ქართლის ჭირად“ მოხსენებულში – ისტორიული სიზუსტითაა წარმოდგენილი ქართლ-კახეთის სამეფოების შიდა ურთიერთობაცა და საგარეო პოლიტიკური პროცესებიც (ირანის, თურქეთის, რუსეთის იმპერიებსა და ჩრდილოკავკასიელ ხალხებთან).

ტიკურ მდგომარეობას, მთავარ მოტივს კი ქმნის გლოვა დაკარგული ძალაუფლების/სოციალური ფუნქციისა და დამოუკიდებლობის გამო. ამ ფონზე შედარებით ნაკლებად რეპრეზენტირდება წარმოდგენები ეროვნული მომავლის შესახებ. ეს უკანასკნელი საკითხი ინტენსიურად განსახილველად მე-19 საუკუნის მე-2 ნახევრიდან – „თერგდალეულთა“ შემოქმედებაში.¹⁴

სტატიის ძირითადი ნაწილი 2 ქვეთავისგან შედგება და მასში დიაქრონულადაა წარმოდგენილი მე-19 საუკუნის კოლონიური პერიოდის ქართულ პოეზიაში განსახილველი ნაციონალური მომავლის მოდელები. პირველ ქვეთავში განხილულია ბატონიშვილ ქალთა და რომანტიკოს პოეტთა შემოქმედებაში განსახილველი მომავლის ხატები/იმიჯები, ხოლო მეორეში – რეალისტ ავტორთა პოეტური ნარატივი ეროვნული მომავლის შესახებ, რადენობრივი მონაცემების სიდიდის გათვალისწინებით, ანოტირებისა და ვიზუალიზების ონლაინინსტრუმენტთა გამოყენებით, გაანალიზებულია აკაკი წერეთლის ლექსები.

საანალიზო საკითხის კომპლექსურობიდან გამომდინარე, კვლევის თეორიულ ჩარჩოს ქმნის ნაციონალური იდენტობისა და იმაგოლოგიის ძირითადი კონცეპტები; კერძოდ, გათვალისწინებულია, რომ ნაციონალური იდენტობა – ესაა წარმოსახვით დონეზე კონსტრუირებული დისკურსული მოდელი, რომელიც ექვემდებარება მოდიფიცირებას, თუმცა, ყველა ისტორიულ კონტექსტში ინარჩუნებს იმანენტურ/უცვლელ ასპექტებს, ნაციონალური ლიტერატურა კი როგორც კოლექტიური/ეროვნული მეხსიერების მედია, ერთი მხრივ, ასახავს (თანადროულ) მნიშვნელოვან გარელიტერატურულ რეალობებს, მეორე მხრივ კი აკანონებს და აკვალიანებს კულტურულ წარმოდგენებს საკუთარი თავისა და სხვათა/მტრების შესახებ; ნაციონალური იმაგოლოგიის ფარგლებში ფორმირებული წარმოდგენები კი ადვილად ექვემდებარება სტერეოტიპიზაციას განმეორებადობის სიხშირისა და მყარი სემანტიზების საფუძველზე.¹⁵

ამ კონტექსტში მე-19 საუკუნის საქართველოს¹⁶ შემთხვევა განხილულ უნდა იქნეს რუსული იმპერიული კოლონიალიზმისა და ქართული ეროვნულ-განმა-

¹⁴ „თერგდალეულთა“, როგორც რეფორმატორთა ჯგუფის, „საქართველოს ხელახალი შობის/აღორძინების“ პროექტის, „ივერიაში“ გამოქვეყნებული საპროგრამო პრინციპებისა და კულტურული ავტონომიის იდეისა და პროჰის მოდელის B-ფაზასთან მათი მოძრაობის შესაბამისობის შესახებ ვრცლად იხ., Reisner, 2009, 45, 50.

¹⁵ კავკასიის რეგიონის ფარგლებში საკუთრივ ქართველთა კულტურული იმიჯის შესახებ იხ., Bell, Leersen, 2007, 117-121; ამავე კონტექსტში შესაბამისი სამეცნიერო წყაროების, განსაკუთრებით, ენტონი სმიტის, პოლ რიკერის, მორის ჰალბვაქსის, იან და ალექსანდრის (აგრეთვე, სხვათა) თეორიების შესახებ იხ., კილანავა, 2013, 9-18.

¹⁶ სახელდება „საქართველო“, ბუნებრივია, ამ პერიოდისთვის შინაარსისგან დაცლილია, რადგან რუსეთის იმპერიის კოლონიზატორული პოლიტიკის შესაბამისად, ის იქცევა თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებად.

თავისუფლებელი მოძრაობის ურთიერთნააღმდეგობრივ და ხანგრძლივ, არა-ერთგვაროვან პროცესთა გათვალისწინების ფონზე. ჰოლოკოსტის (როგორც კოლექტიური ტრავმის) კვლევების ფარგლებში მარიანე ჰირშის მიერ შემუშავებული გავლენიანი თეორიის კვალდაკვალ, წინამდებარე სტატიაში ბატონიშვილი ქალები და რომანტიკოსები წარმოდგენილი არიან ე.წ. ტრავმის პირველ, ხოლო რეალისტები ტრავმის/მეხსიერების შემდგომ თაობად,¹⁷ რომელთაც წინა თაობის მიერ განცდილი ტრავმის მითოლოგიზებისა და ისტორიზების გზებიდან ეს უკანასკნელი აირჩიეს და ამით ნაციონალური დისკურსის ფორმირების სრულიად ახალი ეტაპი დაიწყო მე-19 საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში.

რაც შეეხება წარმოდგენილი კვლევის მეთოდოლოგიას, ის, ძირითადად, განისაზღვრა ექსპლიციტურ დონეზე მოცემული ტექსტური მონაცემების იდენტიფიცირება-მარკირებით, კონტექსტუალიზებითა და შედარებით. „მანუალებად“/ე.წ. „ხელით“ ამ ამოცანის შესრულება გააადვილა მე-19 საუკუნის დასაწყისის ქართულ პოეზიაში დასაკვირვებელ მონაცემთა მეტ-ნაკლებად მცირე რაოდენობამ; ხოლო იმ შემთხვევაში, როცა ერთი ავტორის 3-ტომიან პოეტურ (საკუთრივ ლირიკულ) ნაწარმოებთა ანალიზი გადავწყვიტე, მონაცემთა სისრულით გათვალისწინების/ახლო კითხვის მეთოდით დამუშავების მიზნით გამოვიყენე 2 ტიპის ონლაინინსტრუმენტი: ანოტირებისთვის *catma* და ვიზუალიზებისთვის – *vis-A-vis*. წარმოდგენილი სტატიის დასკვნითი ნაწილი სწორედ ამგვარად დამუშავებულ მონაცემთა ინტერპრეტაციას დავაფუძნე.

II. მომავლის ხატები ანექსიის ტრავმის პირველი თაობის პოეტურ ნარატივში

ეროვნული/ქვეყნის მომავლის შესახებ მსჯელობის განსახილველად ქართულ ლიტერატურაში დიდი ტრადიცია აქვს;¹⁸ განმანათლებლობის პერიოდის მთავარ

¹⁷ დეტალურად თეორიის შესახებ იხ., Hirsch, 2008.

¹⁸ ბუნებრივია, წარმოდგენები მომავლის (პირადი, რელიგიური, ზოგადსაკაცობრიო და სხვ.) შესახებ ქართული ლიტერატურის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე ეპოქათა მსოფლმხედველობრივი საფუძვლების მიხედვით იცვლება: მაგალითად, ჰაგიოგრაფიულ ძეგლებში ყურადღება მახვილდება წმინდანის გარდაცვალებასა და საიქიოზე, უკანასკნელ სამსჯავროზე (შდრ., „წმინდა ნინოს ცხოვრება“, „შუშანიკის წამება“...), ე.წ. „მაღალი რენესანსის“ ადრეული გამოვლინებისას, როგორც კონკრეტული სამეფოს, ისე ორი სამეფოს მაგალითით მთელი კაცობრიობის იდილიურ/უტოპიურ/ძველი აღთქმისეული ფორმულირებით წარმოსახულ ბედნიერ მომავალზე (შდრ., „ვეფხისტყაოსანი“).

ქართულ ავტობიოგრაფიულ ნარატივში კი დავით გურამიშვილი (1705-1792) მთელ პირველ წიგნს (რომელსაც პირობითად „ქართლის ჭირად“ სახელდებენ) უთმობს საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობის აღწერას, ქართლისა და კახეთის სამეფოებს შორის ურთიერთობის დეტალების წარმოჩენას, ვახტანგ მე-6-ის (ქართლის ჯანიშინის) სამეფო კარზე გამართული დისკუსიის, განსხვავებული პოლიტიკური პოზიციების მქონეთა არგუმენტების მიმოხილვას... სპარსეთის, თურქეთის, რუსეთის იმპერიათა და მოთარეშე ჩრდილოკავკასიელი ტომებისგან (განსაკუთრებით – დაღესტნელთაგან) მომდინარე საფრთხეების წინაშე მდგარმა ვახტანგ მეექვსემ, როგორც გურამიშვილი გადმოგვცემს, საგანგებო კრება მოიწვია, რომ ვეზირებთან ერთად განეხილა სამეფოს საგარეო პოლიტიკური კურსი და მათთვის ეცნობებინა რუსეთის ქრისტიანულ სამეფოსთან დაკავშირების სურვილი. დავით გურამიშვილის მიერ ვრცლად რეპრეზენტირებულ სამეფო თათბირზე არგუმენტებით წარმოდგენილი პოზიციები ერთ-ერთი პირველი ლიტერატურული განსახოვნებაა საქართველოს შესაძლო პოლიტიკური მომავლისა: ქრისტიანულ რუსეთთან დაკავშირება, საბოლოოდ, აქ უფრო დიდ საფრთხედაა წარმოდგენილი, ვიდრე – ქვეყნის გადარჩენის პერსპექტივად (სხვა საკითხია, რომ ლეკების მიერ დატყვევებული გურამიშვილისთვის „ჩრდილოეთის ქვეყანაში“ გაქცევა ფიზიკურად გადარჩენის ერთადერთი გზა აღმოჩნდა).¹⁹

თუ მე-18 საუკუნის ბოლოს ქართულ პოეტურ ნარატივში (პოემა „დავითიანში“) „ჩრდილოეთის ქვეყანა“ თეორიულად მაინც იკვეთება, როგორც საქართველოს პოლიტიკური მომავლის გარანტი, ბატონიშვილ ქალთა (ერეკლე მეფის 3 ქალიშვილის) ჩვენამდე მოღწეულ პატრიოტულ ლექსებში (სწორედ მათი შემოქმედებით იწყება მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურა) ის უკვე პეტეროხატადაა წარმოდგენილი.²⁰ მარიამ, ქეთევან და თეკლა ბაგრატიონების მიმართ პ. ციციანოვის (პავლე ციციშვილის) ხელით აღსრულებული რუსეთის იმპერიის კოლონიზატორული პოლიტიკა – მათი დასჯა, გადასახლება, ქონების ჩამორთმევა, დაკითხვები, პატიმრობები, გაჭიანურებული/ ნაწილობრივი „შენყალბა“ – ექსპლიციტურ დონეზე აისახა მათსავე ლექსებში.²¹ ნაციონა-

¹⁹ გურამიშვილი აღნიშნავს, რომ რუსეთის იმპერატორ ანას ბრძანებით, პეტერბურგიდან შამახისკენ მიმავალმა ვახტანგ მე-6-მ გზა დაკარგა, ამასთან, შეიტყო, რომ შამახია ნადირ-შაჰმა აიღო და უიმედომ წარმოთქვა პოლისემანტიკური მნიშვნელობის მქონე სიტყვები: „ახლა რა ვქნა, სად წავიდე, გზა შემექნა დახლართული, ქარი ქრის და აფრავაშლით ვარ ხომალდით ზღვას შერთული“. ვრცლად იხ., კილანავა, 2010, 160.

²⁰ ქართულ ლიტერატურაში სივრცითი ლექსიკური ერთეულის – „ჩრდილოეთის ქვეყნის“ – რელიგიური და პოლიტიკური რესემანტიზების შესახებ იხ., კილანავა, 2018.

²¹ ლექსების გარდა, შემორჩენილია მათი პირადი წერილებიც. წერილებში ცხადად ჩანს ის

ლური იმაგოლოგიის თვალსაზრისით, გამორჩეულად ექსპრესიული ხატებია შექმნილი ბინარული ოპოზიციების სახით: ერთ მხარესაა „ედემის ბაღი“, „ნალკოტი“, „დავითის მტილი“, მზე, თანავარსკვლავედი, ვარდები... (საქართველოსა და ბაგრატიონთა ოჯახის წევრების მარკერები), ხოლო მეორე მხარეს – „ჩრდილოეთის ღრუბელი“, „ჩრდილოს საბავთო ქარი“, დაუნდობელი გუშაგები... (რუსეთის იმპერიისა და მისი წარმომადგენლების კულტურული მარკერები).²² ამ სულ რამდენიმე, თუმცა ექსპრესიულ ლექსში დიდებული სამეფო წარსულისა და დამორჩენილ/უნუგეშო ახლანდებლობის გამო გლოვის მოტივი იმდენად ძლიერია, რომ ფაქტობრივად, აღარ რჩება დრო მომავალზე ფიქრისთვის. დასტურდება მხოლოდ ერთი სტრიქონი, რომელშიც იმპლიციტურ დონეზეა შესაძლებელი საქართველოს (კონკრეტულად – ბაგრატიონთა სამეფო ოჯახის) მომავლის შესახებ წარმოდგენის ამოკითხვა, რაც მთავარია, მოულოდნელად ოპტიმისტური განწყობით: ერეკლე მეფის საყვარელი უმცროსი ქალიშვილის, 1832 წლის შეთქმულების აქტიური მონაწილის, რომანტიკოს/შეთქმულ პოეტთა დედის, თეკლეს, ქეთევანისადმი მიძღვნილ ლექსში ასეთი სტრიქონია: „ნუ ჰსწუხ, დაშრტება ცეცხლთა დებანი!“²³; თუმცა, ამგვარი (ზოგადი, ერთგვარად, შაბლონური) ოპტიმიზმის საფუძველი არსად ჩანს. საფიქრებელია, რომ უბედურების დასრულების პასიური მოლოდინი, რომელიც დისადმი მიმართვის კონტექსტშია გამოხატული, განპირობებულია არა თავისთავადი რწმენით, არამედ – მხოლოდ სიტუაციით (ქეთევანის პატიმრობით) და თანაგრძნობის, გამხნეების, ნუგეშისცემის სურვილით.

რაც შეეხება ქართველ რომანტიკოსთა მოღვაწეობას, ქართული ნაციონალიზმის კონტექსტში მისი მნიშვნელობა სათანადოდაა შეფასებული ლიტერატურათმცოდნე ბელა წიფურიას მიერ:

მატერიალური სიღუფიერე, რომელშიც აღმოჩნდნენ ბატონიშვილები ქართლ-კახეთის სამეფოს გამაუქმებელი მანიფესტის გამოქვეყნებისა და მათი ქონების კონფისკაციის შემდეგ. მაგალითად, მარიამ ბატონიშვილი ახლობლისგან ითხოვს/სესხულობს მცირეოდენ ბრინჯსა და ერბოს. თაყაიშვილი, 1910, 123.

²² მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურისთვის ბატონიშვილ ქალთა ლექსების დიდი მნიშვნელობა მკვლევრების მიერ თავიდანვე სათანადოდ გამოიკვეთა. მაგალითად, ლ. ასათიანის შეფასებით, „გენეზისი მე-19 საუკუნის პატრიოტული რომანტიზმისა, პატრიოტული ლირიკისა და პროზის, უსათუოდ უნდა ვეძებოთ იმ მცირე პოეტურ მემკვიდრეობაში, რომელიც დაგვიტოვებს ბატონიშვილმა ქალებმა – მარიამმა, ქეთევანმა და თეკლემ...“. ასათიანი, 1936, 25. ეპოქის ლიტერატურაზე ბატონიშვილ ქალთა პოეზიის გავლენის მასშტაბს ამგვარად გამოკვეთს ვ. კოტეტიშვილი: ბატონიშვილ ქალთა პოეზია „ახერხებს, რომ საუკუნის დასაწყისიდან ბოლომდე მიაწვდინოს პროტესტის ხმა“. კოტეტიშვილი, 1959, 44.

²³ ასათიანი, 1936, 256.

ქართულ ლიტერატურაში რომანტიკოსთა თაობის მოღვაწეობასთან არის დაკავშირებული **ნაციონალიზმის იდეის დეკლარირება** და პოზიციონირება ლიტერატურის/კულტურის სივრცეში. ეს პროცესი უშუალოდ არის დაკავშირებული რუსეთის მიერ საქართველოს კოლონიზაციასთან. საქართველოს მიერ სახელმწიფოებრიობის დაკარგვა აქ ცალსახად ნეგატიურ მოვლენად არის შეფასებული და ძალზე მძიმე ემოციურ ფონზე გამოისახება. **ქართველმა რომანტიკოსებმა საქართველოს რუსეთისადმი დაქვემდებარება აღბეჭდეს, როგორც ისტორიული ტრავმა** და მთელი შემდგომი პერიოდის მანძილზე **განსაზღვრეს** ქართული ლიტერატურის დამოკიდებულება ამ მოვლენისადმი, ისევე როგორც შესაბამისი მისწრაფება განთავისუფლებისადმი. ამით **ქართულ ლიტერატურაში შეიქმნა** საქართველოს კოლონიზაციის პრობლემაზე რეაგირების, ამ მოვლენასთან სულიერი, ცნობიერი შემოქმედებითი **წინააღმდეგობის ტრადიცია**. ამასთანავე, მდგომარეობის **ემოციური შეფასება**, რაც, თავისთავად, დასავლური რომანტიზმის მსოფლგანცდის ერთ-ერთი მახასიათებელია, ამ ეტაპზე კულტურის მიერ **ისტორიულ რეალობაზე რეაგირების ერთადერთი ფორმაა**²⁴.

დამოწმებულ ციტატაში ჩემ მიერ ხაზგასმული სიტყვებით გამოკვეთილია რომანტიკოსთა ნარატივის საერთო ეროვნული მნიშვნელობა:²⁵ ნაციონალიზმის იდეის დეკლარირება, ისტორიული ტრავმის ფიქსირება და წინააღმდეგობის ტრადიციის შექმნა, ასევე – მისი დისკურსული/რეზისტენტული (ანტირუსული/ანტიკოლონიური) ბუნება და ქვეყნის მდგომარეობის ემოციური შეფასების ფორმის დაკანონება ამ ნარატივის დიდ გავლენასა და ღირებულების ფართო მასშტაბს უსვამს ხაზს. დასახელებული ნიშნებით, ქართულ რომანტიზმში ლოგიკურია მომავლის ექსპლიციტური იმიჯების არსებობა, რადგან ნაციონალიზმის იდეა, ნარსულის საერთოობისა და სოლიდარობის განცდის გვერდით, უშუალოდ უკავშირდება საერთო მომავლის ხედვასაც.²⁶

²⁴ ნიფური, 2010, 188.

²⁵ ცალკე აღნიშვნის ღირსია, რომ თითქმის ყველა ქართველი რომანტიკოსი მონაწილეობდა 1832 წლის შეთქმულებაში, რის გამოც მკაცრად (დაპატიმრება, გადასახლება, სამუდამო მეთვალყურეობა) დაისაჯნენ.

²⁶ ნაციონალიზმის ფენომენისთვის, სხვა ფუნდამენტური მნიშვნელობის მდგენელებთან ერთად, მომავლის კონცეპტის ღირებულებას პირველად ევროპულ აკადემიურ სივრცეში ხაზი გაუსვა ერნესტ რენანმა თავის ცნობილ ლექციაში – „რა არის ერი“ (1882 წ.). „ივერიაში“ რენანის ლექციის იმავე წელს შესრულებული ქართული თარგმანის გამოქვეყნების, მის შესახებ საქართველოში გამოთქმული კრიტიკული მოსაზრებების შესახებ ვრცლად იხ., მაცაბერიძე, 2020.

ქართული რომანტიზმის პირველი წარმომადგენლის, ალექსანდრე ჭავჭავაძის (1786-1846),²⁷ პოეტურ შემოქმედებაში ნაციონალურ თემატიკას მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს და ძირითადად, ქვეყნის დამოუკიდებლობის დაკარგვის გამო გლოვას გამოხატავს. დიდებულ და დაკარგულ წარსულთან ერთად, განსახოვნებულია მძიმე (კოლონიური) თანამედროვეობაც. რაც შეეხება კოლექტიური/ნაციონალური მომავლის გამომხატველ იმიჯებს, ისინი შედარებით ნაკლებადაა წარმოდგენილი და ძირითადად, გამოხატულია სახელდებითა და აღწერით; მომავალს უკავშირდება მეტწილად ოპტიმისტური განწყობა, თუმცა, დასტურდება პესიმიზმიც. ეს უკანასკნელი ექსპლიციტურად და ექსპრესიულადაა გამოხატული ჭავჭავაძის ცნობილ ლექს „გოგჩაში“:²⁸ ოდესღაც მშვენიერი და ახლა განადგურებული სასახლეებისა და გავერანებული ტბისპირის აღწერის შემდეგ პოეტი ასკვნის: „აჰა, ჩვენისა მომავლისაც ნამდვილი ხატი“²⁹. ცხადია, აქ „ჩვენ“ ზოგადკაცობრიულია და წარმავლობის, როგორც გარდაუვალობის საკითხს გამოკვეთს, თუმცა, მე-19 საუკუნის დასაწყისის ქართული სინამდვილის გათვალისწინებით მასში ნაციონალური პრობლემაც შეიძლება, ამოვიკითხოთ. საყურადღებოა, რომ როცა ლექსის წამყვან მოტივს სოციალური თემა წარმოადგენს, მასში იმპლიციტურად მაინც არის რეპრეზენტირებული საქართველოს კოლონიური მდგომარეობა. მაგალითად, ლექსი „ვაჰ, სოფელსა ამას“ ორ სტრუქტურულ-სემანტიკურ ასიმეტრიულ ნაწილადაა წარმოდგენილი: 7 სტროფი წარმოადგენს წუთისოფელში ბოროტთა მიერ „მდაბალთ“ ჩაგვრის დეტალურ აღწერას, ხოლო ცენტრალური (მე-4) და ბოლო სტროფები დაჩაგრულთა უფლებების აღდგენის/სამართლიანობის მტკიცე მოლოდინს გამოხატავს: „გარნა მძლევა შემდგომ სხვისგან იძლევის [...] /რომელნიც ამწარებთ ღარიბთ ცხოვრებას/ და სთხოვთ ურცხვად,

²⁷ ალ. ჭავჭავაძის თხზულებათა სრული კრებული გამომცემლის, ი. კენტოშვილის, მოსაზრებით, ალ. ჭავჭავაძის პოლიტიკური ნაწარმოებების მნიშვნელოვანი ნაწილის ჩვენამდე მოუღწევლობის მიზეზი უნდა ყოფილიყო ის, რომ „1832 წლის შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის დაპატიმრებამდე, ვიდრე თბილისსა და წინანდალში მის ბინაში პოლიცია ჩხრეკას მოახდენდა, ალექსანდრე ჭავჭავაძემ უთუოდ მოასწრო ყველა იმ ხელნაწერის მოსპობა, რომლებიც მის პოლიტიკურ რეპუტაციას რაიმე ჩრდილს მიაყენებდა“. ჭავჭავაძე, 1986, 17.

²⁸ უახლესი კვლევა „გოგჩის“ პოეტიკის შესახებ ეკუთვნის თ. ლომიძეს, რომელიც ალ. ჭავჭავაძის ამ საპროგრამო ლექსში გამოკვეთს „ახლებური პოეტური აზროვნების ნიშნებს“: პარალელურ სტრუქტურებს, შენელებული თხრობის მანერასა და მეტონიმიურობას. მეცნიერი ყურადღებას ამახვილებს ეპითეტებზეც და ასკვნის, რომ ლექსში იდეალიზებული წარსულის ნიშნებად გამოყენებულია დადებითი სემანტიკის ეპითეტები, მათ კი უპირისპირდება აწმყოს დასახასიათებლად გამოყენებული ოკაზიონალისტური ეპითეტები. ლომიძე, 2014, 19-21.

²⁹ ჭავჭავაძე, 1986, 75.

უსამართლოდ მონებას,/ მოელოდეთ მათთან თანასწორებას!/ არ მარადის იშვათ/ მდაბალთ ჩაგვრით, მტაცებლობით და ხვეჭით!“³⁰ ლექსში გამოყენებული მარკერები: „მზაკვარი სულები“, „სამეფონი [...] მხეცებო, კაცთა მხეველობენ“, „და-არღვევენ რჯულსა დაუყოვნელად“ იმპლიციტურ დონეზე გვავარაუდებინებს ქვეყნის მძიმე პოლიტიკურ მდგომარეობას – კოლონიზებას. ამ კონტექსტში კოლექტიური მომავალი („ღარიბთა“, „ჩაგრულთა“, „მდაბალთა“, თუმცა, ამავე დროს – „მსგავსთა თვისთა“) მაინც ოპტიმიზმითაა წარმოსახული.

მომავლის ხატები ჩანს უშუალოდ პოლიტიკურ/პატრიოტულ თემაზე დაწერილ პოეტურ ნაწარმოებებში (ლექსები აჯანყებასა და შეთქმულებაში ალ. ჭავჭავაძის მონაწილეობისა და დაპატიმრების პერიოდებში დაიწერა). ამ შემთხვევაში, ისინი ცალსახად დადებითი კონოტაციითაა წარმოდგენილი: „მე ამას ვსტირი, განა-ნირი, ვა, თუ ვესწრა ვერ,/თვარაღა ჟამი, გულთ მაამი, კვლავცა იქნების!“, „განიხ-სნა გზა და ეშვათ ივერიელთ სასოება,/რომე მუნით შევიდეს მათ შორის განათ-ლება“³¹, „მზაკვარს ხმლით გავუსწორდებით, ვჰფუცავ ჩვენ ხრმალთა კვეთასა/ მნათი აღმოჰხდეს კავკასსა, ქართლი მიეცეს ლხენასა! [...] ქართლს მივსცემთ შვება-ლხენასა!“³² ცხადია, რომ დამონმებულ ციტატებში კოლექტიური/ნაციო-ნალური მომავალი იმედიანი განწყობითაა გამოხატული, თუმცა იდენტური არაა მათი განმაპირობებელი ფაქტორები: პირველ შემთხვევაში, ესაა ზოგადი ოპტი-მიზმი, რწმენა უბედურების არამარადიულობისა, მეორე შემთხვევაში საქართვე-ლოსა (და კავკასიის რეგიონის) მომავალი რუსეთის, როგორც განმანათლებლის, რომანტიზებულ იმპერიულ პროფილს უკავშირდება, ხოლო ბოლო შემთხვევაში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის (კონკრეტულად – 1832 წლის შე-თქმულების) საბრძოლო შემართება ქმნის მომავლის იმედს.

³⁰ იქვე, 56.

³¹ საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული ალ. ჭავჭავაძის ავტოგრა-ფული ნუსხის მიხედვით, ლექს „კავკასიის“ ფინალს ეტყობა რედაქციული (არა – ვარიან-ტული) დამუშავების კვალი: ხელნაწერის ბოლო სტრიქონები ავტორის მიერვეა გადა-შლილი და საბოლოოდ დატოვებულია გავრცელებული დასასრული.

³² იხ., ჭავჭავაძე 1986, 72, 141, 147. ალ. ჭავჭავაძეს პატრიოტულ თემატიკაზე დაწერილი აქვს ექსპრესიული პეტეროზიტებით გამორჩეული ლექსი „მუსტაზადი“ (ლექსს 1808 წლით ათარიღებენ, როცა პოეტი პეტერბურგს იმყოფებოდა). მასში მომავალს ერთა-დერთი სტრიქონი მიემართება: „ვინც ზედა მათ მახეს, ჭირთა სახეს, არა აქვსთ შვება,/ მათზედ კეთილი, ვითა შლილი, დაიცარება“. ჭავჭავაძე, 1986, 36. ჩემი დაკვირვებით, „დაცარვა“ აქ პოლისემანტიკური სიტყვა უნდა იყოს და ტრადიციული მნიშვნელობის (დაშლა, დარღვევა) გვერდით, რუსეთის იმპერატორის – ცარის – სახელდებასაც უნდა ითვალისწინებდეს, როგორც ერთპიროვნულ მმართველსა და სადამსჯელო ინსტა-ნციას. რაც შეეხება საპროგრამო ლექსს – „ვისაც გსურთ“ – სტრიქონი „ხვალ სხვანი მო-ვლენ მათს გამომცვლელად“ – აქ „ხვალ“ მომავლის აღმნიშვნელი ლექსიკური ერთეული კი არაა, არამედ უდროობის, რიგითობის, განგრძობითობის გამომხატველი.

ალექსანდრე ჭავჭავაძისგან განსხვავებით, მომავლის (როგორც ნაციონალურის, ისე – ინდივიდუალურისა, რომელიც, არსებითად, ნაციონალურის კონტექსტშია წარმოდგენილი) იმიჯი გრიგოლ ორბელიანის (1804-1883) პოეზიაში არასოდესაა მტკიცებითი ფორმით ან დადებითი სემანტიკით მოცემული; **მას ყველა შემთხვევაში ბუნდოვანება, გაურკვევლობა და პესიმიზმი უკავშირდება**: „ვინ აღჩნდეს გმირი/რომ მის ძლიერი ბედს დაძინებულს ხმა აღადგენდეს?/რომელ მარჯვენით, ერთისა დაკვრით/უსულოდ ვეშაპს მინად დასცემდეს?/ მაგრამ ამაო, ჩემო იარალი, არს ჩემი ნატვრა და ჩემი როტვა,“ „ხვალე აღრა მრწამს, ვით ღამეში მაცდური სხივი“, „ვაჰ, თუ რაც ნახდეს,/ველარა აღჰსდგეს,/ველარ აღჰყვავდეს ახლის შვენებით?“, „დავბერდი, ბედს ვერ მოვესწარ, დამხო ჩემი სამშობლო,/ გულს მიკლავს უიმედობა“, „ან რაღას ველი სოფლისგან, რა მიხარიან, რა მინდა? [...] ვჰმზერ მწუხარებით მომავალს“. ³³ ცხადია, რომ პირველ შემთხვევაში, გრიგოლ ორბელიანის მიერ რეპრეზენტირებული ნაციონალური მომავალი ჰეროიზმს, გმირობას, თავგანწირვას გულისხმობს/მოითხოვს (ვეშაპის დამარცხება აქ ეროვნული გათავისუფლების სიმბოლოდ იკითხება), ყველა დანარჩენ შემთხვევაში კი უიმედობას/ნალევას/ნიჰილიზმს უკავშირდება და ფაქტობრივად, მას არც აქვს განსაზღვრული შტრიხები. შეიძლება ითქვას, რომ გრიგოლ ორბელიანის პოეზიაში ნაციონალური მომავალი საორიენტაციო დროა, მის შესახებ წარმოდგენა კი მტრის დამარცხებითაა გაშინაარსებული. ³⁴

რაც შეეხება მესამე კლასიკოს რომანტიკოს პოეტს, ნიკოლოზ ბარათაშვილს (1817-1845), მის პოეზიაში საქართველოს ეროვნული მომავალი ერეკლე მეორის (მისი დიდი წინაპრის – პაპის) ისტორიულ გადანაცვეტილებას (გადაწყვეტილების მიღების კონტექსტს, შედეგებსა და ამ საკითხის განსჯას) უკავშირდება: ბარათაშვილი მიმართავს გურამიშვილისეულ მეთოდს: განასახოვნებს სამეფო კარზე არსებულ აზრთა სხვადასხვაობას რუსეთის იმპერიასთან ქართლ-კახეთის სამეფოს დაკავშირების მიზანშეწონილობის თაობაზე. პოემაში „ბედი ქართლისა“ მკვეთრად ჩანს სოლომონ ლიონიძის (რომელსაც პლატონ იოსელიანი „მომავლის

³³ იხ., ორბელიანი 1959, 16, 48, 77, 86, 106. პოეზიისა და ახლობელთადმი მიწერილი პირადი წერილებისაგან განსხვავებით, თავის ფაქტუალურ ავტობიოგრაფიულ პროზაულ ნაწარმოებში, დღიურში – „მოგზაურობა ჩემი ტფილისიდან პეტერბურგამდე“ – გრიგოლ ორბელიანი ივანე აფხაზთან დიალოგში ვრცლად მსჯელობს საქართველოს პოლიტიკური მომავლის შესახებ, ტექსტში 2 სცენარია წარმოდგენილი – ქვეყნის მომავალი რუსეთის იმპერიასთან ერთად და მის გარეშე. ამ დიალოგმა თავიდანვე მიიპყრო ჯერ შეთქმულთა საგამოცემო კომისიის, შემდეგ კი მკვლევართა დიდი ყურადღება.

³⁴ ცალკე განსახილველი საკითხია ის, რომ პოემის გვიანდელ ჩანართში რუსეთის იმპერატორის მიმართ სათხოვარი უკავშირდება თამარის დროის დიდების დაბრუნებას და არა – ახალი ტიპის მომავლის შექმნას.

კაცს“ უწოდებდა) პატრიოტიზმი და რუსეთთან დაკავშირების საფრთხეები: „ვინ იცის, მაშინ როგორ მოუხდეს/ რუსეთის ძალი ქართლს აწინდელი:/ ვით შეითვისოს რუსმა ქართველი,/ ვით შეიწყნაროს რუსთ მეფობამა,/ რაც მოისურვოს ქართველობამა? [...] მაშინ ვიდასა მოესურვება/ ნახოს ქართლისა კვლავ ამბოხება“³⁵. ქართველი ერის პოლიტიკური მომავლის შესახებ დასმული და პოემაში პასუხგაუცემლად დარჩენილი შეკითხვების სიმწვავე და ლეგიტიმურობა კიდევ უფრო ნათლად იკვეთება მტკიცებითი ფორმით წარმოდგენილი განაცხადით: **„სახელმწიფოსა ერთობა სჯულის/ არარას არგებს**, ოდეს მის შორის/ თვისება ერთა სხვადასხვაობდეს“³⁶. ქრისტიანობის, როგორც რუსეთის იმპერიასთან პოლიტიკური კავშირის მთავარი საფუძვლის, ღირებულება აქ გადაფარულია/გადანოწილია ეროვნული ხასიათის (იგულისხმება რუსული იმპერიული ბუნება) მნიშვნელობით. შედეგად, სოლომონ ლიონიდის არგუმენტირებული ანტირუსული პერსპექტივით, ბარათაშვილის პოემაში საქართველოს ეროვნული მომავლის ნეგატიური იმიჯია წარმოდგენილი.

დაბოლოს, ერეკლე მეფის შვილიშვილის – ვახტანგ ორბელიანის (1812-1890) – პოეზიის შეფასებისას მკვლევარი ს. ჭილაია აღნიშნავს, რომ „მომავლის „იმედი“ ანსხვავებს ვ. ორბელიანს სხვა რომანტიკოსებისაგან [...] იგი მხოლოდ წარსულის აღდგენაში ხედავს მომავალს“³⁷. ძველი, თავისუფალი, დამოუკიდებელი საქართველოსა და ბაგრატიონთა დაკარგული დიდების განმასახიფთებელი პოეტის (რომელიც დედასა და ძმებთან ერთად აქტიურად მონაწილეობდა 1832 წლის ანტირუსულ შეთქმულებაში) შემოქმედებაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვან ნაწარმოებადაა მიჩნეული ალეგორიული ლექსი „იმედი“, რომელმაც დასრულებული სახე 20-წლიანი შუალედით მიიღო (ინერებოდა 1859-1879 წლებში). ლექსის ლირიკული გმირი (კოლექტიური/ნაციონალური პერსპექტივიდან) ლამაზ უცნობ (სლავ/რუს) ქალწულს აღუწერს საქართველოს მშვენიერ ბუნებასა და ამ ქვეყნის საგმირო წარსულს: „ესე არს ჩვენი ისტორია და ჩვენი ბედი: „ეკლის გვირგვინი, სასოება და კვლავ იმედი!.. / სისხლის ცრემლითა მას ჯვარზედა არს წარწერილი ჩვენი სამშობლოს ბნელის ეტლის მოთხრობა ძნელი!“³⁸. ვრცელი ლექსის მიხედვით, სამშობლოს გმირული და დრამატული წარსული („ჩვენი ივერი, მშვენიერი, არს სისხლის კალო,/გმირთა აკლდამი, გულსაკლავი და სავალალო“) ქართველი ლირიკული გმირის პერსპექტივითაა

³⁵ ბარათაშვილი, 2005, 70, 74.

³⁶ იქვე, 69.

³⁷ ჭილაია 1941, 44, 77.

³⁸ ორბელიანი, 1928, 19.

წარმოდგენილი, ხოლო საქართველოს მომავლის შესახებ წარმოდგენას ქმნის მასთან მოსული „წმინდა, მშვენიერი ასული“:

*„გნამდესო, ღვანლნი მამა-პაპათ არ განჰქრებიან,
გნამდეს, ეს შთენნი დიდებულად კვლავ აღსდგებიან:
მართლმადიდებელთ ჭეშმარიტი, ღმერთი ძლიერი
მოგფენსთ თვისს სხივსა, თვისს სიუხვეს, და თქვენი ერი,
ქრისტეს ჯვარისთვის წამებული, კვლავ გამრავლდება,
თქვენი სამშობლო დანგრეული კვლავ აღყვავდება;
ამიერ თქვენთან დავამყარე წმიდა კავშირი,
ამიერ თქვენთან მე ვიქნები სტუმარი ხშირი!“³⁹*

მტკიცებითი ფორმით წარმოდგენილ ნაციონალური მომავლის ოპტიმისტურ ხატში გამოკვეთილია ქვეყნის საგმირო წარსული, მართლმადიდებლობა და მათს საფუძველზე მფარველობის ნება – „წმინდა კავშირის“ დამყარების გადანყვევით-ლება; ქართველი ერის მშვიდობიანი, ბედნიერი მომავალი (დანგრეული სამშობლოს აყვავება) აქ გარანტირებულადაა გამოცხადებული და იკითხება, როგორც მისი საუკუნოვანი ნატვრის ასრულება. აქ საყურადღებო ისაა, რომ საკუთარი ეროვნული მომავლის ხატს ქმნის არა ჩაგრული/კოლონიზებული ქართველი, არამედ – „სტუმრად მოსული“ (თუმცა, არა – მოწვეული) სხვა. კიდევ უფრო საგულისხმო ისაა, რომ შექმნის 20-წლიანი ისტორიის მქონე ალეგორიულ ლექსში არ ჩანს, დაპირებული მომავალი განხორციელდა თუ არა (მე-19 საუკუნის 80-იანი წლების დამდეგს, როცა დასრულდა ნაწარმოების საბოლოო რედაქციაზე მუშაობის პროცესი, რუსეთის იმპერიის მიერ ნაკისრი არცერთი ვალდებულება შესრულებული არ ყოფილა, მეტიც, უკვე აქტიურად მიმდინარეობდა ანტიქართული კოლონიზატორული საგანმანათლებლო პოლიტიკა: ქართული სკოლების ოფიციალური რუსიფიკაციის პროცესი⁴⁰). ამ შემთხვევაში, ლექსში ართქმული უფრო მეტად ინფორმაციული მონაცემია, ვიდრე – ვერბალიზებული და ის მეტყველებს რუსეთის მიერ განუხორციელებლად დატოვებულ და შესაბამისად, გაცრუებულ ქართულ ეროვნულ იმედზე.

შეჯამების სახით, შეიძლება ითქვას, რომ ანექსიის ტრავმის განმცდელი პირველი თაობის რომანტიკულ პოეტურ ნარატივში ეროვნული მომავლის იმიჯი

³⁹ იქვე, 25.

⁴⁰ 1881 წელს კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველმა იანოვსკიმ თავისი პროექტით ჯერ დაწყებით საფეხურზე დაიწყო ქართული ენის შევინროება (მშობლიური ენის სწავლას ბოლო გაკვეთილები ეთმობოდა, საფასური მშობლებს უნდა გადაეხადათ...), 1889 წლისთვის კი სკოლიდან სრულად განდევნა. ხუნდაძე, 1939, 3, 37-38.

მეტწილად უკავშირდება რუსეთის იმპერიას, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ჰომოგენური მაინც არაა; მის შესახებ კულტურული წარმოდგენები ფრაგმენტულია და ავლენს ფართო, ზოგჯერ ურთიერთგამომრიცხავ ემოციურ სპექტრს: ოპტიმიზმს/ მესიანიზმს, პესიმიზმს, ნიჰილიზმს, გაურკვევლობის/იჭვნეულობის განცდას. პოეტური ეროვნული მომავლის ხატი ამ დროისთვის ისტორიული განვითარების პრინციპს ეფუძნება, გარეფაქტორად კი ითვალისწინებს მხოლოდ ჩრდილოეთის ქვეყანას.

III. მომავლის ხატები ანექსიის ტრავმის შემდგომი თაობის პოეტურ ნარატივში. აკაკი წერეთლის პოეტური მოდელები

მე-19 საუკუნის ქართული კოლონიურ რეალობაში თვისებრივად ახალი ეტაპი იწყება 60-იანი წლებიდან, როცა სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოდის „თერგდალეულთა“ თაობა და იწყებს მოდერნული ქართველი ერის ფორმირებას. მთელი მათი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის საპროგრამო ფორმულად შეიძლება დასახელდეს მოწოდება ილიას ცნობილი ლექსიდან:

*„მოვიკლათ წარსულ დროებზე დარდი,
ჩვენ უნდა ვსდიოთ ახლა სხვა ვარსკვლავს.
ჩვენ უნდა ჩვენი ვშვათ მყოობადი,
ჩვენ უნდა მივცეთ მომავალი ხალხს“⁴¹.*

„თერგდალეულთა“ ე.წ. „პირველდასელი“ ავტორების – ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, ვაჟა-ფშაველასა და ალექსანდრე ყაზბეგის – პოეტურ შემოქმედებაში უხვადაა წარმოდგენილი საქართველოს ეროვნული მომავლის ხატები და ისინი ეფუძნება ჰეროიზმის განცდას, აქტიური წინააღმდეგობის პათოსს, საერთო პასუხისმგებლობისა და კოლექტიური/ნაციონალური იდენტობის მნიშვნელობის გაცნობიერების აუცილებლობის ჩვენებას, კოლონიური თანამედროვეობის/კოლონიზებულ ქართველთა მონური ცნობიერების საფუძვლიან კრიტიკას, „პირნათელიანობის“ (გარდაცვალებისას ღვთისა და გმირი წინაპრების წინაშე ურცხვენელად წარდგომის) კონცეპტსა და ესქატოლოგიური მომავლის ბიბლიურ მოდელებს. საინტერესოა, რომ ამავე პერიოდში გაჩნდა კონვენციური მითოსური მოდელების (მაგალითად, ამირანის მითის) ახლებური ინტერპრეტა-

⁴¹ ჭავჭავაძე, 1987, 67.

ციები, რაც მიზნად ისახავდა ქართველთა ეროვნული ცნობიერების მოდიფიცირებას, ძველი სააზროვნო მოდელების თვისებრივ განახლებასა და კოლექტიური თვითრწმენის აღორძინებას. ამ მიზნის მიღწევის საერთო საქმეში თავისი ფუნქცია შეასრულა მომავლის რწმენამ (ბარათაშვილისეული ფორმულირებით: „განწირულის სულისკვეთებამ“), როგორც ეროვნული თავდაცვის ყველაზე ქმედითმა სააზროვნო ორიენტირმა. მაგალითად, ვაჟა-ფშაველასა და ალ. ყაზბეგის პოეზიაში ეს კონცეპტი რეპრეზენტირებულია უკომპრომისო, შეუვალი რწმენის პათოსით, რომ აუცილებლად დადგება დაჩაგრული ქვეყნის აღორძინების, „ძალმომრეობის მსხვერპლთა“ რეაბილიტაციის, „ძღვეამოსილი“ დრო – სიმბოლური კულტურული ტოპოსით მარკირებული – გაზაფხული (შდრ. „კიდევაც ვნახავ გაზაფხულს“ და „მოვა დრო“).

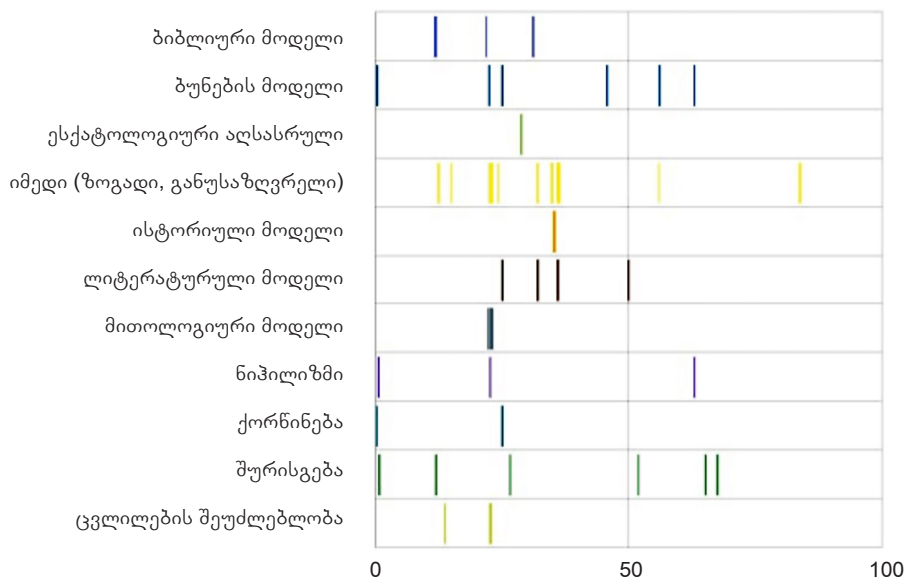
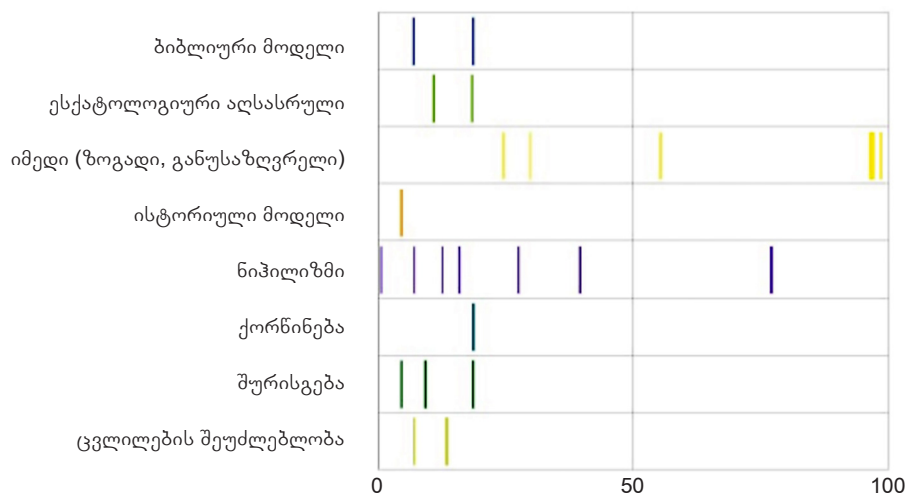
სწორედ ამ პერიოდში ჩამოყალიბდა ეროვნული ისტორიული თუ უახლესი წარსულისადმი არა ემოციური, არამედ – რაციონალური დამოკიდებულება და მე-19 საუკუნის რეალიზმის პერიოდის ქართულმა ლიტერატურამ სამომავლო ორიენტირების დასახვის გზით მიზნად დაისახა კოლონიალიზმის ეროვნული ტრავმის საბოლოოდ დაძლევა.⁴² დასახელებულ ავტორთა მთელი მხატვრული შემოქმედება (და პუბლიცისტიკა) შეიძლება შეფასდეს როგორც მოდერნული ტიპის ერის მომავალზე, მის თვისებრივად ახლებურ კონსტრუირებაზე ორიენტირებული დომინანტური დისკურსი კოლონიური პერიოდის ქართულ ლიტერატურაში.

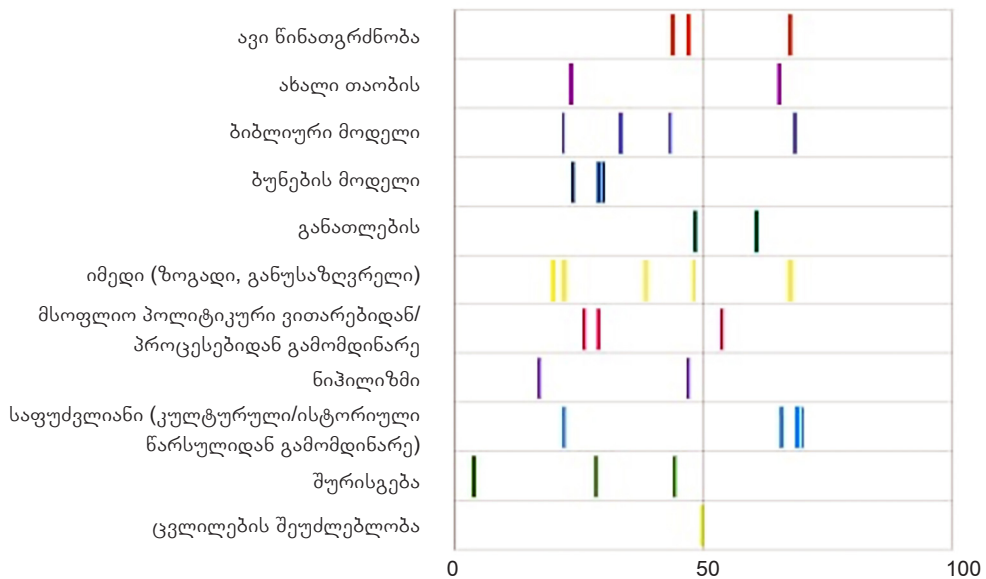
ქვემოთ წარმოდგენილია აკაკი წერეთლის პოეზიაში რეპრეზენტირებული ეროვნული მომავლის ხატების ანალიზი. ამგვარი არჩევანი რამდენიმე ფაქტორმა განაპირობა. მათ შორის, პირველ ყოვლისა, უნდა დასახელდეს ის, რომ ილიას როგორც ერის მამის მოღვაწეობა მრავალმხრივ და საფუძვლიანად არის შესწავლილი საკუთრივ ნაციონალური იდენტობის თვალსაზრისით როგორც სპეციფიკურად ილიალოგიის, ისე უფრო ზოგადად – ქართველოლოგიური კვლევების ფარგლებში. მეორე მხრივ, აკაკი წერეთლის შემოქმედებაც მრავალი თვალსაზრისითაა გაანალიზებული, თუმცა, მის პოეზიაში ეროვნული მომავლის იმიჯები აქამდე არ გამხდარა საგანგებო კვლევის ობიექტი, მით უფრო – ანოტირებისა და ვიზუალიზების ციფრული ინსტრუმენტების გამოყენებით.

კვლევისთვის საანალიზოდ შეირჩა აკაკი წერეთლის თხზულებათა უახლესი აკადემიური 20-ტომეულის პირველ 3 ტომში შემავალი ასეულობით ლექსი. აღნიშნულ ტომებში (რომელთა ელექტრონული ვერსიებიც გამოვიყენე მონაცემთა ონლაინანოტირებისა და შემდეგ ვიზუალიზებისთვის) ქრონოლოგიურად წარმო-

⁴² კილანავა, 2013, 61-154.

დგენილია 1856-1880, 1881-1900 და 1901-1914, აგრეთვე – უთარილო, დაუმთავრებელი და ყრმობისდროინდელი ლექსები. კვლევის მიზნიდან გამომდინარე, ანოტირდა და ვიზუალიზდა მხოლოდ ეროვნულ მომავალთან დაკავშირებული ტექსტური მონაცემები და არა – ნებისმიერი ტიპის (მაგალითად, სასიყვარულო წყვილის, ბუნების ციკლის და სხვ.) მომავალთან დაკავშირებული ექსპლიციტურ დონეზე განსახოვნებული მასალა (აკაკი წერეთლის ლექსებში ამგვარი არაერთი პასაჟი დადასტურდა). ქვემოთ დიაგრამების სახით წარმოდგენილია სამივე ტომის მიხედვით ანოტირებული და ვიზუალიზებული ტექსტური მონაცემები.

თავდაპირველად განისაზღვრა ეროვნულ მომავალთან დაკავშირებით აკაკი წერეთლის ლექსებში ასახული მოდელების საანალიზო კატეგორიები. კატეგორიები გადანაწილდა 3 თავსების ფარგლებში: ალეგორიული მოდელის, იმედისა და უიმედობის. მათ მიხედვით მოინიშნა საქართველოს მომავალთან დაკავშირებული ყველა ტექსტური მონაცემი. ამის საფუძველზე დიაქრონიულად გამოვლინდა მათი განფენის სიხშირე და ინტენსივობა. **ალეგორიული მოდელის თავსეტში** გათვალისწინებული იყო შემდეგი თავები: **ბიბლიური, ბუნების, ისტორიული, ლიტერატურული და მითოლოგიური მოდელები**; **იმედის** თავსეტში გათვალისწინებული იყო **ახალ თაობასთან, განათლებასთან, ესქატოლოგიურ აღსასრულთან, განუსაზღვრელ/განუპირობებელ იმედთან, მსოფლიო პოლიტიკურ ვითარებასთან, საფუძვლიან (კულტურით, ისტორიით განპირობებულ) იმედთან, ქორწინებასა და შურისგებასთან** დაკავშირებული ტექსტური მონაცემები; **უიმედობის** თავსეტში კი გათვალისწინებული იყო **ავი წინათგრძნობა, ნიჰილიზმი და ცვლილებების შეუძლებლობა**.

აღმოჩნდა, რომ 1-ელი ტომის მიხედვით, 8 თავი დადასტურდა, მეორე და მესამე ტომების მასალის მიხედვით კი – 11-ივე. მათ შორის, როგორც დიაგრამებიდან იკვეთება, სამივე ტომის ლექსებში დადასტურდა შემდეგი 5 თავი: ბიბლიური ალეგორიული მოდელი, ზოგადი (განუპირობებელი) იმედი, ნიჰილიზმი, შურისგება და ცვლილებების შეუძლებლობა. მათგან, სამივე დიაგრამის მონაცემთა გათვალისწინებით, ყველაზე რეიტინგული აღმოჩნდა ზოგადი/ განუსაზღვრელი/ გა-

ნუპირობებელი იმედის გამომხატველი პასაჟები (როგორებიცაა, მაგალითად, „იმ ცრემლს შობს წარსულის ბედი,/ ანმყო თვალსა მოაჩქერებს,/ და მომავალი იმედი/ წამწამებზედ შეაჩერებს“ – 1864, „პასუხი კ. ბ. ჯორჯაძისას“; „მაგრამ მე მაინც სრულ იმედითა/ ველი იმ მთვარეს და იმ ვარსკვლავსა“ – 1872 წ., „ორი სურათი“; „და ოცნებით წინდანინვე ვგრძნობ მომავალ ნეტარებას“ – 1882 წ. „ყმანვილები“; „და როდესაც თავს აიშვებს ჭირნახული გმირთა-გმირი“ – 1883 წ. „გაზაფხული“; „მოვა დრო და თავს აიშვებს,/ იმ ჯაჭვს გასწყვეტს გმირთა-გმირი!/ სიხარულად შეეცვლება / ამდენი ხნის გასაჭირი!“ – 1883 წ. „ამირანი“; „მაგრამ უთვალოც კარგადა ვხედავ/ როგორც ჩვენს წარსულს, ისე მომავალს.../ დიახ, მომავალს, სულ სხვანაირად, თავისუფლებით აღყვავებულსა,/ რაც რომ ანმყოში მენატრებოდა/ და ეკლად ესვა ჩემს დამწვარ გულსა“). როგორც დიაგრამები აჩვენებს, იმედი, რომლის საფუძვლიანობაცა და განმაპირობებელი მიზეზებიც ლექსებში არც ექსპლიციტურ და არც იმპლიციტურ დონეებზე არაა გამოხატული, სამივე მათგანში აქტუალიზებულია და ინტენსიურად წარმოდგენილი. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მესამე დიაგრამაზე მის გვერდით ჩნდება საფუძვლიანი (მიზეზდასახელებული) იმედიც და ის, უპირველეს ყოვლისა, უკავშირდება ერის კულტურულ, ისტორიულ წარსულს, სხვაგვარად – მემკვიდრეობითობისა და განგრძობითობის იდეას: საქართველოს გმირი მეფეებისა და უდიდესი ქართველი პოეტის – შოთა რუსთველის – სახელს. მესამე ტომის მასალათა მიხედვით (ქრონოლოგიურად – გვიან, სიცოცხლის ბოლოს, შექმნილ ლექსებში), გამოვლინდა იმგვარი იმედიც, რომელიც თანამედროვე ეპოქალურ კონტექსტს, მსოფლიოში მიმდინარე მოვლენებს (რევოლუციურ-განმათავისუფლებელ მოძრაობებს) უკავშირდება და საქართველოს მომავალს წარმოიდგენს არა იზოლირებულად, არამედ – საკაცობრიო ისტორიულ პროცესებში ჩართულად.

ამ ფონზე საგულისხმო გრადაციას – საპირისპირო მონაცემებს – აჩვენებს ნიჰილიზმის თავი: ისიც სამივე დიაგრამაზეა ასახული, თუმცა დაღმავალი სიხშირით: ყველაზე ინტენსიურად გამოვლინდა 1-ელი ტომის (ანუ აკაკის ახალგაზრდობისდროინდელ) ლექსებში, ნაწილობრივ შენარჩუნდა, თუმცა – ნაკლები სიხშირით, მე-2 ტომის ლექსებში და ყველაზე სუსტად აისახა მე-3 ტომის მასალებში. სემანტიკურად მასთან ახლოსაა ცვლილებების შეუძლებლობის თავი, რომელიც, ნიჰილიზმთან შედარებით, კიდევ უფრო სუსტადაა რეპრეზენტირებული (პირველ 2 დიაგრამაზე დასაწყისში არაინტენსიურად ჩნდება, მესამეზე კი – მხოლოდ ერთხელ). მასში გათვალისწინებულია ყველა ის ტექსტური მონაცემი, რომლებშიც პოეტის მიერ ექსპლიციტურადაა ნაჩვენები ცვლილებების შეუძლებლობა (სხვაგვარად – ქვეყნის მონური/კოლონიური მდგომარეობის არადროებითობა).

სამივე დიაგრამაზე ასახული მონაცემებიდან *შურისგების* თავი ყველაზე ინტენსიურად წარმოდგენილია მე-2-ზე, პირველსა და მესამეზე კი – შედარებით ნაკლებად და ორივე შემთხვევაში, დასაწყისში. *შურისგების* (როგორც აქტიური/საპროტესტო პოზიციის) სემანტიკა ერთდროულად მოიცავს როგორც მტრის იმპლიციტურ ფიგურას, ისე – ერის ჩაგრულობის/დამონებულიობის/კოლონიურ მდგომარეობას და ეროვნული გამარჯვების რწმენასაც.

დაბოლოს, *ბიბლიური მოდელის* თავის სიხშირე და ინტენსივობა ზრდადია: თუ პირველი დიაგრამის მიხედვით, ჩნდება დასაწყისში და 2-ჯერ, მეორე დიაგრამაზეც დასაწყისში წარმოდგენილია უკვე 3-ჯერ, ხოლო მესამე დიაგრამის მიხედვით, უფრო ინტენსიური, განფენილი ხდება და ჩანს 4-ჯერ. როგორც იკვეთება, განხილული თავებიდან ზრდადია (სიხშირისა და ინტენსივობის მიხედვით) სწორედ *ბიბლიური ალეგორიული მოდელისა და განუსაზღვრელი იმედის* თავები. მათ შორის კორელაცია განსაკუთრებით თვალსაჩინოა მესამე დიაგრამაზე. აღნიშნულის გათვალისწინებით, ლოგიკურია, ვივარაუდოთ, რომ განუსაზღვრელი, განუმარტებელი იმედიც მორწმუნის, რელიგიური ცნობიერების მქონე პოეტის პერსპექტივიდანაა წარმოდგენილი და ეფუძნება იმედის როგორც ერთ-ერთი მთავარი სათნოების, სახარებისეულ მოდელს; შესაბამისად, მორწმუნის, როგორც შიშის დამძლევისა და საღვთო/აბსოლუტური სამართლის მოიმედის, ზოგადქრისტიანულ კონცეპტს.

IV. დასკვნა

სტატიაში წარმოდგენილი კვლევის მიზნად დასახული იყო მე-19 საუკუნის ქართულ ლიტერატურულ (პოეტურ) ნარატივში ეროვნული დისკურსის განვითარებისთვის არსებითად მნიშვნელოვანი – საერთო მომავალზე ორიენტირებული რიტორიკის – კონკრეტულად კი – მომავლის მხატვრული სახეების – დიაქრონული ანალიზი. საკვლევ ობიექტად შეირჩა მე-19 საუკუნის კოლონიური პერიოდის ქართული ლირიკის ნიმუშები. ტექსტურ მონაცემებზე დაკვირვების საფუძველზე მიმოხილულ იქნა ანექსიის ტრავმის თაობის – ბატონიშვილ ქალთა და რომანტიკოს პოეტთა – შემოქმედებაში გამოვლენილი შესაბამისი მოდელები, დეტალური ანალიზის საგნად კი იქცა ტრავმის შემდგომი თაობის წარმომადგენლის – აკაკი წერეთლის – ლექსები (სხვა რეალისტ ავტორთა შემოქმედებიდან გამოიყო მხოლოდ ძირითადი ტენდენციები, თუმცა, დამატებით აღარ გამახვილდა ყურადღება, რადგან მათთან მიმართებით შემოვიფარგლე სადოქტორო ნაშრომის ფარგლებში ჩატარებული ჩემივე კვლევით). შესასწავლი საკითხის კომპლექსურობიდან გამომდინარე, სტატიაში გათვალისწინებულ იქნა ისტორი-

ული კონტექსტი და მომავლის კულტურული წარმოდგენების ამსახველი წინარე ლიტერატურული იმიჯები.

საანალიზო თეორიული ჩარჩო შექმნა ნაციონალიზმის, ეროვნული მეხსიერებისა და თაობათაშორისი ტრავმის კვლევების დასავლეთევროპული სამეცნიერო თეორიების ძირითადმა კონცეპტებმა, გათვალისწინებულ იქნა საკუთრივ ქართველოლოგიის ფარგლებში არსებული მნიშვნელოვანი წინარე კვლევები, სტატიაში ასახული ჩემი კვლევის პრაქტიკული ნაწილი კი განხორციელდა ტექსტურ მონაცემთა ანოტირებისა და ვიზუალიზების ონლაინინსტრუმენტების გამოყენებით.

ჩატარებული კვლევის შედეგად გამოიკვეთა, რომ მე-19 საუკუნის კოლონიური პერიოდის ქართულ ლირიკულ ტექსტებში განსახოცებული წარმოდგენები ეროვნული მომავლის შესახებ არაა ერთგვაროვანი, თუმცა, შესაძლებელია, 3 ძირითად ტიპად კლასიფიცირდეს: 1. საქართველოს მომავლის შესახებ კულტურული წარმოდგენა უკავშირდება რუსეთის იმპერიას (ამასთან, რჩება განუხორციელებელი მოლოდინის ფარგლებში); 2. საქართველოს მომავლის შესახებ კულტურული წარმოდგენა უკავშირდება საქართველოსავე ისტორიულ წარსულს და არ ითვალისწინებს გარეფაქტორებს (მათ შორის, რუსეთის იმპერიას); 3. კულტურული წარმოდგენა საქართველოს მომავლის შესახებ უკავშირდება თანადროულ მსოფლიო სოციალურ-პოლიტიკურ პროცესებს, რომლებმაც (გამშუალელების, „მფარველ-მოძალადის გარეშე“) უნდა განსაზღვრონ საქართველოს, როგორც თავისუფალი ქვეყნის, ბედიც.

გამოყენებული სამეცნიერო ლიტერატურა

- ასათიანი ლ., ძველი საქართველოს პოეტი ქალები, თბილისი, 1936 [asatiani l., dzveli sakartvelos p'oet'i kalebi, tbilisi, 1936]
- ბარათაშვილი ნ., თხზულებათა სრული კრებული, მოგონებანი, პორტრეტის ისტორია, გენეალოგია ლ. თაქთაქიშვილის რედაქტორობით, თბილისი, 2005 [baratashvili n., tkhzulebata sruli k'rebuli, mogonebani, p'ort'ret'is ist'oria, genealogia l. taktakishvilis redakt'orobit, tbilisi, 2005]
- ბენდიანიშვილი ა., დაუშვილი ა., სამსონაძე მ., ქოქრაშვილი ხ., ჭუმბურიძე დ., ჯანელიძე ო., რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში, თბილისი, 2008 [bendianishvili a., daushvili a., samsonadze m., kokrashvili kh., ch'umburidze d., janelidze o., rusuli k'olonializmi sakartveloshi, tbilisi, 2008]
- ბერძნიშვილი მ., მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, თბილისი, 1980 [berdznishvili m., masalebi XIX sauk'unis p'irveli nakhevris kartuli sazogadoebriobis ist'oriisatvis, tbilisi, 1980]

- გელაშვილი ა., რუსეთ-საქართველოს ომი 1812-1813 წლებში, თბილისი, 2023 [gelashvili a., ruset-sakartvelos omi 1812-1813 ts'lebshi, tbilisi, 2023]
- გოზალიშვილი გ., 1832 წლის შეთქმულება, ტ. I, ტფილისი, 1935 [gozalishvili g., 1832 ts'lis shetkmuleba, t'. I, t'pilisi, 1935]
- გურამიშვილი დ., დავითიანი, თბილისი, 1955 [guramishvili d., davitiani, tbilisi, 1955]
- დობორჯგინიძე ნ., ერეკლე მეორისა და მისი სამეფოს ევროპული პროექცია, ნიგნში: ქართველთა კულტურული კვალი გერმანიაში, ნ. დობორჯგინიძის რედაქტორობით, თბილისი, 2019 [doborjginidze n., erek'le meorisa da misi samepos evrop'uli p'roektsia, ts'ignshi: kartvelta k'ult'uruli k'vali germaniashi, n. doborjginidzis redakt'orobit, tbilisi, 2019]
- თაყაიშვილი ე. (რედ.), საქართველოს სიძველენი, III, ტფილისი, 1910 [taq'aishvili e. (red.), sakartvelos sidzveleni, III, t'pilisi, 1910]
- კილანავა ც., სივრცის იდეოლოგიზება ქართულ მწერლობაში: „მრდილოეთის ქვეყნის“ რელიგიური და ნაციონალური კონტექსტები, ჟურნ. „კადმოსი“, N10, 2018 [k'ilanava ts., sivrtsis ideologizeba kartul mts'erlobashi: „chrdiloetis kveq'nis“ religiuri da natsionaluri k'ont'ekst'ebi, zhurn. „k'admosi“, N10, 2018]
- კილანავა ც., ქართული ნაციონალური დისკურსის ფორმირება: საქართველოსა და რუსეთის იმპერიის მარკირების მოდელები და ქართული ნაციონალური თვითიდენტიფიკაცია მე-18 საუკუნის დასასრულისა და მე-19 საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში, სადოქტორო ნაშრომი, თბილისი, 2013 [k'ilanava ts., kartuli natsionaluri disk'ursis pormireba: sakartvelosa da rusetis imp'eriis mark'irebis modelebi da kartuli natsionaluri tvitident'ipik'atsia me-18 sauk'unis dasasrulisa da me-19 sauk'unis kartul lit'erat'urashi, sadokt'oro nashromi, tbilisi, 2013]
- კილანავა ც., „ქვეყნის იგავი“ და „საქართველო“: ბაგრატიონთა ორი ალეგორიული ნახატი, ჟურნ. „კადმოსი“, N2, 2010 [k'ilanava ts., „kveq'nis igavi“ da „sakartvelo“: bagrat'ionta ori alegoriuli nakhat'i, zhurn. „k'admosi“, N2, 2010]
- კოტეტიშვილი ვ., ქართული ლიტერატურის ისტორია: XIX საუკუნე, თბილისი, 1959 [k'ot'et'ishvili v., kartuli lit'erat'uris ist'oria: XIX sauk'une, tbilisi, 1959]
- ლომიძე თ., ქართული რომანტიზმის პოეტიკა, თბილისი, 2014 [lomidze t., kartuli romant'izmis p'oet'ik'a, tbilisi, 2014]
- მაგაროტო ლ., საქართველოს ანექსია რუსეთის მიერ (1783-1801), ს. კენჭოშვილის თარგმანი, თბილისი, 2008 [magarot'o l., sakartvelos aneksia rusetis mier (1783-1801), s. k'ench'oshvilis targmani, tbilisi, 2008]
- მაცაბერიძე მ., ერნესტ რენანი ერის ცნების შესახებ და იმდროინდელი ქართული პოლიტიკური აზრი, ჟურნ. „პოლიტიკა“, ტ. 4, N6, 2020 [matsaberidze m., ernest' renani eris tsnebis shesakheb da imdroindeli kartuli p'olit'ik'uri azri, zhurn. „p'olit'ik'a“, t'. 4, N6, 2020]
- ორბელიანი გ., თხზულებათა სრული კრებული, ა. განერელიასა და ჯ. ჭუმბურიძის რედაქტორობით, თბილისი, 1959 [orbheliani g., tkhzulebata sruli k'rebuli, a. gats'ereliassa da j. ch'umburidzis redakt'orobit, tbilisi, 1959]
- ორბელიანი ვ., ლექსები: სრული კრებული, ტფილისი, წელი, [orbheliani v., leksebi: sruli k'rebuli, t'pilisi, ts'eli]

- ყაზბეგი ა., თხზულებათა სრული კრებული ოთხ ტომად, ტ. III, თბილისი, 1949 [q'azbegi a., tkhzulebata sruli k'rebuli otkh t'omad, t'. III, tbilisi, 1949]
- შადური ვ. (შემდგ.), ქართველი მწერლები რუსეთის შესახებ, თბილისი, 1962 [shaduri v. (shemdg.), kartveli mts'erlebi rusetis shesakheb, tbilisi, 1962]
- წერეთელი ა., თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად, ტ. I, თბილისი, 2010 [ts'ereteli a., tkhzulebata sruli k'rebuli ots t'omad, t'. I, tbilisi, 2010]
- წერეთელი ა., თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად, ტ. II, თბილისი, 2011 [ts'ereteli a., tkhzulebata sruli k'rebuli ots t'omad, t'. II, tbilisi, 2011]
- წერეთელი ა., თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად, ტ. III, თბილისი, 2012 [ts'ereteli a., tkhzulebata sruli k'rebuli ots t'omad, t'. III, tbilisi, 2012]
- ნიფურია ბ., ქართული ლიტერატურა: კოლონიზაცია, მოდერნიზაცია, ახალი პარადიგმები, ჟურნ. „კადმოსი“, N2, 2010 [ts'ipuria b., kartuli lit'erat'ura: k'olonizatsia, modernizatsia, akhali p'aradigmebi, zhurn. „k'admosi“, N2, 2010]
- ჭავჭავაძე ა., თხზულებები: ლექსები, ნარკვევები, დრამის თარგმანები, წერილები, ი. კენჭოშვილის რედაქტორობით, თბილისი, 1986 [ch'avch'avadze a., tkhzulebebi: leksebi, nark'vevebi, dramis targmanebi, ts'erilebi, i. k'ench'oshvilis redakt'orobit, tbilisi, 1986]
- ჭავჭავაძე ი., თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად, ტ.1, თბილისი, 1987 [ch'avch'avadze i., tkhzulebata sruli k'rebuli ots t'omad, t'.1, tbilisi, 1987]
- ხუნდაძე ტ., ცარიზმის საგანმანათლებლო პოლიტიკა საქართველოში (80-იანი წლები), თბილისი, 1939 [khundadze t., tsarizmis saganmanatleblo p'olit'ik'a sakartveloshi (80-iani ts'lebi), tbilisi, 1939]
- ჯავახიშვილი ი., დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის მე-XVIII-ე საუკუნეში, თბილისი, 1919 [1989] [javakhishvili i., damok'idebuleba rusetsa da sakartvelos shoris me-XVIII-e sauk'uneshi, tbilisi, 1919 [1989]]
- ჯოლოგუა თ., 1832 წლის შეთქმულების რაობისთვის, წიგნში: ლიტერატურული ძიებანი, XXXVIII, თბილისი, 2017 [jologia t., 1832 ts'lis shetkmulebis raobistvis, ts'ignshi: lit'erat'uruli dziebani, XXXVIII, tbilisi, 2017]
- Assmann A., *Shadows of Trauma: Memory and the Politics of Postwar Identity*, Translated by S. Clift, Fordham University Press, 2016
- Beller M., Leerssen J.Th., *Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: A Critical Survey*, Rodopi, 2007
- Chkhartishvili M., Kadagidze S., *Georgian Nationalism in the Nineteenth Century: Values, Ideals, Symbols*, in: *Proceedings of the Institute of Georgian History*, IV, Tbilisi, 2011
- Hirsch M., *The Generation of Post-memory*, *Poetics Today*, Vol. 29, No. 1
- Jones S. F., *Russian Imperial Administration and the Georgian Nobility: The Georgian Conspiracy of 1832*, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 65, No. 1, 1987
- Reisner O., *Travelling between Two Worlds – the Tergdaleulebi, their Identity Conflict and National Life*, in *Identity Studies*, Vol. 1, 2009

Tsira Kilanava*

MODELS OF THE NATIONAL FUTURE IN COLONIAL PERIOD (19TH CENTURY) GEORGIAN POETRY

Abstract

This study examines the poetic models of national futurity in nineteenth-century Georgian literature, focusing specifically on representations of the future articulated within the colonial context of the Russian Empire. The research object comprises lyrical texts produced during two major phases: the first generation that directly experienced the trauma of annexation—princess-poets of the Bagrationi dynasty and Romantic authors—and the subsequent generation of Realist writers, with particular emphasis on the extensive poetic corpus of Akaki Tsereteli. The aim of the article is to trace how Georgian poets imagined the national future during a period marked by political subjugation, cultural disruption, and the transformation of national consciousness.

The theoretical framework integrates key concepts from nationalism studies, imagology, cultural memory, and intergenerational trauma theory. The study conceptualizes national identity as a discursively constructed and historically modifiable model that retains certain stable core elements across time. Within this frame, Georgian literature is approached as a medium of collective/National memory that not only reflects socio-political realities but also shapes cultural perceptions of the self and the Other.

Methodologically, the research combines close reading with digital-humanities-oriented text annotation and visualization. While the relatively small corpus of early nineteenth-century lyrical texts allows for manual identification, contextualization, and comparison of future-oriented motifs, the large volume of Akaki Tsereteli's three-volume poetic output required the application of digital tools. For this purpose, CATMA was used for systematic annotation of future-related semantic markers, and the visAvis tool was employed for their graphical visualization. The annotated material was categorized into three tagsets—allegorical models, hope, and hopelessness—each comprising specific subcategories such as biblical, mythological, and historical

* Assistant Professor at Ilia State University. <https://orcid.org/0000-0001-9752-9661>

allegories; unconditional hope; generational and educational hope; nihilism; and the impossibility of change.

The analysis demonstrates that poetic representations of the national future during the first, trauma generation are heterogeneous, fragmented, and often emotionally contradictory. While some Romantic authors express messianic optimism or conditional hopes linked to the Russian Empire as a potential protector, others portray uncertainty, skepticism, or outright despair. Notably, even the most optimistic visions frequently remain passive, abstract, or unfulfilled. By contrast, the post-trauma/post-memory generation—the „Tergdaleulebi”—introduces an entirely new model of futurity grounded in active national responsibility, cultural modernization, civic awakening, and heroic resistance. Akaki Tsereteli’s corpus reveals a dynamic evolution: whereas early poems contain pronounced nihilistic tendencies, later works increasingly privilege unconditional and theologically informed hope, biblical allegorical frameworks, and faith in historical continuity. Over time, the future is imagined less as dependent on imperial structures and more as aligned with global socio-political processes and the moral agency of the Georgian nation itself.

The study concludes that nineteenth-century Georgian poetic discourse constructs three principal types of national future: (1) futures mediated through Russia—thematized as expectations largely destined to remain unrealized; (2) futures rooted in Georgia’s own heroic past, independent of external actors; and (3) futures embedded within broader global developments, envisaging Georgia as a free and self-determining nation. These findings illuminate the diachronic emergence of future-oriented national rhetoric as a central component of Georgian literary nation-building discourse under colonial rule.

Keywords: National Future, Georgia, Colonial Period, Georgian Poetry.